

Розділ I

ПАСЕ. ЖЕТЕ. АСАМБЛЕ¹

Холод пробирав до кісток.

— І-раз, і-два... Спини вирівняли! ...і-три, і-чотири. Жете назад.

Зала була величезна, голос відбивався від стін і губився, розлітаючись луною. Піаніно в кутку фальшувало, згорблена акомпаніаторка загорнулася в три шалі та щосили біла по клавішах, щоб хоч якось зігритися. У кахельній грубці ледь жевріли залишки дров.

Довгий дерев'яний ціпок відбивав ритм об підлогу просто біля ніг Нюрки, а тоді пластом лягнув її по животу.

— Усе всередину! Ще втягуй, втягуй давай. А сидниці ти кому виставила?

¹ Пасе, жете, асамбле — рухи класичного танцю. А також: батман — загальне найменування для всієї групи рухів у класичному танці; конкретизується додаванням прикметника (танцю — видовжений, піке — колючий, фондю — танучий, гранд — великий, петит — маленький тощо).

Голос Ганни Василівни звучав вимогливо, молоде обличчя було бліде й незворушне, ніби шмат холодного мармуру.

— І-і-і-р-раз! Тандю! Нюрко, не лінуйся — покажуй приклад!

Нюрка здригнулася. Це було принизливо. Тринадцятирічка поміж молодших дітей, вічно відповідальна за себе й за інших. Втягнула сидниці й живіт, зиркнула на себе в надтріснуте дзеркало: височенна, худюща, ніби її тіло вирішило наздогнати за зростом батька — і це попри постійне відчуття голоду й ломоту в кістках.

— Де ваша виворотність? — не вгавала Ганна Василівна. Аж акомпаніаторка збилася з ритму, проте, наразившись на гострий погляд, знову затарабанила по клавішах. — П'ятки всередину. Батман!

Станок холодив Нюрчину руку, сяк-так затягнуту в рукав светра. Нерозігріті м'язи судомило від напруги, кризь відчинені двері літав протяг.

З коридору почулися кроки, і учениці як одна повернули голови, сподіваючись на тимчасове звільнення від хореографічних тортур. Увійшли двоє: секретар Товариства допомоги сиротам, якого поміж себе дівчата прозивали курдупелем, і високий статний незнайомиць у чорній шкіряній куртці та кепі, із червоною зіркою на грудях.

Ганна Василівна не перервала уроку. Мовби не помічаючи гостей, вона й далі віддавала команди:

— Вище! На дев'яносто градусів. Ви знаєте, що таке дев'яносто градусів, чи ваші гувернантки й цього вас не навчили?

Тупцювання на місці, здушений кашель. Густий запах махорки в повітрі. Чоловіки пройшлися за лою, залишаючи на паркеті шлейф брудного талого

снігу, — на паркеті, де ученицям дозволялося ступати тільки в балетках.

— Діти ворогів народу, — пояснював секретар, не завдаючи собі клопоту притишити голос чи полегшити кроки. — Товаришка Гаєвська взялася за їхнє перевиховання на добровільних засадах.

Ля бемоль зазвучала фальшиво. Чоловік у шкірянці зіщулився від різкого звуку, акомпаніаторка знічено ввібрала голову в плечі.

— П'ять хвилин відпочиваємо — розтягуємося самотійно.

Дівчатка полегшено видихнули. Кинулися до грубки, від якої йшло сяке-таке тепло, простягнули до неї руки в блаженській імітації гімнастичних вправ. Боковим зором Нюрка спостерігала. Курдупель її мало цікавив, а от незнайомиць у чорному притягував і жахав одночасно. Він дивився на Ганну Василівну насуплено, і погляд той не віщував нічого доброго. Нюрка закусила губу — вона б не засмутилася, якби з її вчителькою сталося те саме, що з її батьками. Принаймні ці щоденні хореографічні ексекції припинилися б.

Ганна Василівна не прискіпувалася до «відпочинку» учениць, удала, що не помічає. Накульгуючи, вона наблизилася до гостей і обома руками обперлася на ціпок. Була коротко підстрижена — волосся ледь сягало мочок вух. Охайна хвиляста гривка, сколота невидимою шпилькою, безформна спідниця до середини литки, трикотажна чорна блузка з маленьким мереживним комірцем. Багато пудри на обличчі, міцно стулені губи куточками донизу.

— У великий час живемо, Ганно Василівно! — вигукнув секретар, дедалі зменшуючись під поглядом її цупких очей. — Як заповідає товариш Троцький,

трансформуємо поняття людськості з гуманітарної фікції в історичну реальність¹.

Жінка лише коротко кивнула. Її погляд ковзнув по незнайомцеві. Кавказькі риси обличчя — не дивина, багато вихідців з Кавказу нині працювало в народній міліції Києва. Але цей не був міліціонером. Енкавєсник?

— Маєте цікаву біографію, — російською з різким акцентом сказав він. — Дочка танцівниці, революціонерка, друкарка, а тепер ще й член культуркомісії...

— Звідки така увага до моєї персони, ще й цей прискіпливий тон? Одну справу робимо, товаришу комісарє, — відповіла вона без тіні знічення, витримуючи погляд.

Ба більше, торкнулась емальованого значка-зірочки на куртці кавказця. Шкрябнула нігтикком, провела по п'ятьох його гострих кутах і сказала напівголосно:

— З моєї біографії можна книжки писати. Та чи не кожен із нас може похизуватися цікавими оповідками? Ми з вами творимо революцію. Як влучно зазначив товариш Троцький, творимо історію...

Ганна Василівна рвучко відняла пальці від значка й скинула підборіддя:

— Я виросла в сім'ї без батька й у світі без законів. Хіба ми, молоде покоління більшовиків-революціонерів, бажаємо такого для своїх дітей? Хіба

¹ Йдеться про вислів російського революціонера й комуніста Льва Троцького (1879—1940): «Наше время именно потому великое время... что оно впервые закладывает основы всемирной истории. На наших глазах оно превращает понятие человечества из гуманитарной фикции в историческую реальность». — «Наш час саме тому великий час... що він уперше закладає підвалини всесвітньої історії. На наших очах він перетворює поняття людськості з гуманітарної фікції на історичну реальність» (рос.).

не заслуговують ці бідолашні сироти на краплинку турботи? На руку, що виведе на правильний шлях?

Нюрка у своєму кутку гмикнула. Ганна Василівна була справжня лицемірка. Бідолашні сироти? Краплинка турботи? Та вона нічого не робила без вигоди для себе. Менші цього не розуміли, вона ж ненавиділа вчительку всім своїм серцем. Як ненавиділа і своїх виховательок, і наглядачів, і колежанок з притулку, та й просто перехожих, яким пощастило більше за неї. Ненависть — це чи не єдине, що досі примушувало Нюрчине серце битися.

— Що ж... — Чоловік у чорному підкрутив вус, ні на мить не втрачаючи пильності. — Ви звичайна київська друкарка, яка вже кілька років смиренно служить справі революції...

— Натхненно. *Натхненно* служить, товаришу... а ви, до речі, не назвалися.

— Павліашвілі.

— Гаєвська. — Вона простягнула руку. — Моя покійна мама опікувалася цими дівчатами.

— Ученицями дівочої ремісничої школи... Скажіть на милість, навіщо майбутнім кравчиням балет? Буржуазні танці, ця дегенеративна нісенітниця?

Її бліде обличчя не спалахнуло образою. Навпаки, на ньому заграла самовдоволена усмішка.

— Ми творимо новий, радянський балет. Бажаєте подивитися?

Учителька заплескала в долоні. Дюжина дівчаток віком від восьми до тринадцяти підхопили зі скрині червоні хустки. Старенька піаністка прокинулася від дримоти й жвавіше ніж зазвичай ударила по клавішах. Залунав марш. Вишикувані в шеренги діти пішли урочистим, карбованим кроком. Хустки тримали

за спинами, по-народному, і лише під кінець номера пов'язали ними голову на революційний лад.

Музика змовкла, дівчата схилилися в поклони. Русьява прядка вибилась із косиці Нюрки. Налякано вона заправила її за вухо, зиркала то на вчительку, то на моторошного гостя. Товариш Павліашвілі вайлувато заплодував. У його очах читалася зневага.

— Ваш Моцарт — баракло, як і всі решта.

— Це Франсуа-Жозеф Госсек, співець французької революції.

— Та хоч китайської!

Він приклав руку до кепі й вийшов із балетного класу.

«Цікаво, чого він чекав?» — усміхнулася Анничка вже на вулиці. Вона відпустила вихованок ремісничої школи-інтернату (власне, сиротинця для дітей купців першої гільдії та офіцерів, яких розстріляла нова влада). Наділа рукавички, шарпнула ціпок. Ішла, місила ногами брудний сніг, утягувала носом повітря — солодке від диму коминів і передчуття весни. Березневий Київ вітав мрякою та туманом, знайомі обриси будинків повертали в дитинство.

Зайшла до ідальні на розі Хрещатика та Прорізної. Аня ще пам'ятала смак шоколадних коників і кремкових тістечок, м'ятних льодяників і каштанів у сиропі, що куштувала тут, за столиком «Кондитерської Жоржа», під стелею, розписаною самим Михайлом Врубелем. Зітхнула й замовила пісний борщ, що радше був схожий на помій: у буряковій водичці плавало дві квасолини та шматок капустиного листка. Швидко з'їла, знову посміхнулася від згадки про комісара. Думав, що вона поставить «Вальс квітів» чи «Жизель»?

Її б одразу звинуватили в міщанстві та прогнали б у шию. Такої помилки Анничка б не припустилася: вона достатньо добре вивчила нову владу, щоб дати цим вовкам бажане.

Їдальню стрімко наповнювали люди, що поспішали набити шлунки за обідню перерву. Частенько сюди заходили співробітники різних комітетів і держустанов, які не завжди вміли тримати язика за зубами. Зате Аня вміла тримати напоготові вуха.

Троє дівчат ліворуч нарікали на зламаний трамвай, літній чоловік у капелюсі гучно шкрябав по паперу олівцем, продавчиня знову комусь не долила борщу. Це все видавалося нецікавим, не заслуговувало на її увагу. До того ж Аня до біса втомилася, а попереду було ще пів дня марудної роботи.

Не встигла вона підвестися, як за столик позаду всілася пара: дівчина в соболиній шапці, із нафарбованими губами й укороченою спідницею (таких зневажливо називали баришнями) і непримітний чоловік у бушлаті.

— Та коли ще ту тюрму перевезуть! — вигукнув чоловік, і Анничка сіла назад за свій столик, удаючи, що копірається в ридикюлі. — Командир каже: «А чим тобі Лук'янівська не вгодила?». А я вже отак-о там намерзся!

— Думаєш, новий казенний дім зведуть з усіма вигодами? Ще й пічку для наглядачів поставлять, аж дві! — гмикнула Соболина Шапка.

— Ой, не знаю. Ніхто досі не говорить, де воно та що буде. Але всі чекають на щось грандіозне!

Ця розмова, поза сумнівом, була цікава, проте над головою вже стояли люди з тацями в пошуках вільного столика, не варто було привертати увагу, а часу в неї залишалось рівно стільки, щоб дошкунтильгати

до контори — Київської ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, де товаришка Гаєвська день у день видруковувала тисячі папірців. Абсолютно непотрібних папірців, чиїхось указів, постанов, які наступного ж дня змінювалися новими, діаметрально протилежними. Іронічно, її кабінет розташувався в колишньому Інституті шляхетних дівчат.

«Клац-клац», — друкувала її машинка. «Клац-клац», — відгукувалися підбори людей у сірому й коричневому, чорному й болотяному. Ніби з цього нового світу забрали кольори. Сама вже давно не носила ні сережок, ні намист. Навіть удома їх не тримала — про всяк випадок. Бо прикраси — пережиток аристократії, а вона справжня пролетарка.

Поверталася додому затемна. Дорогу перебігла зграйка студентів, Аня впізнала серед них двійко своїх інформаторів. Удала, що не помітила, та й вони поспішили відвести погляди. Студенти сміялися, жбурляли одне в одного сніжками, безстрашно місили черевиками багнуку. Її однолітки, а такі життєрадісні й сповнені сил. Сповнені віри в майбутнє й нове життя, краще за попереднє.

Анничка закусила губу й на мить спинилася, тамуючи легке запаморочення.

Трамвай полагодили. Він довіз до Поштової площі, а звідти лишалося кілька кварталів пішки. Візник обляпав пальто талим снігом, на розі вулиці Революції¹ торговка причепилася зі своїми папіросами, одно, купи, сестричко, й купи, єгипетські, справжні. Аня дала їй три копійки, але цигарок не взяла. Лише пальто було шкода: учора почистила.

¹ Вулиця Революції — нинішня вулиця Петра Сагайдачного в Києві.